

Богдан МРВОШ

СВИ КОВАЧЕВИ ДВОЈНИЦИ*

Пишући једном приликом о књижевном умећу Мирка Ковача (1938) присетио сам се да је његових осам књига претходило збирци приповедака „Небески заручници“. Првих шест јесу проза у тзв. чистом облику, потоње две су хибридног жанра: „књиге присуства“, како обичавају да кажу на Западу, у Француској на пример. Једно од тих нових остварења „Европска трулеж“ добила је до Нинове награде „Димитрије Тупцовић“ која се додељује за публицистику. Треба, међутим, одмах додати да је Ковач освојио и ону старију, вреднију награду НИН-а, за роман године („Врата од употребе“, 1979). Ако на то придодемо одличја Жељезаре Сисак, листа „Младост“ града Ваљева, награду Народне библиотеке Србије за најчитанију књигу, награду за филмски сценариј („Окупација у 26 слика“) те писање за позориште, десетак изведених тв-драма, итд., може се рећи да је Мирко Ковач признат и хваљен писац — у самом врху онога што данас имамо. У том погледу, сасвим умесно издавач препоручује Ковача читаоцима као једног од најдаровитијих српских и југословенских писаца.

И без ових неколико напомена, веома је упутно погледати шта доноси збирка „Небески заручници“. За петнаестак месеци самосталног живота, ово дело се показује као врло значајна књига за свог аутора, али и за литературу којој припада. А могло би се говорити и о неколико повода: Ковач тек што није навршио педесет година живота, бивају врло природна поребења између његовог последњег романа и нових призора, приповетке се у нас и иначе радо пишу и објављују... Све у свему, још ће се догодити да смо упућени на крунско сведочанство о могућностима једног аутора у прилично значајном часу за његову књижевну радионицу. Тим боље!

Лукави читач

Двадесет шест година дели Мирка Ковача од првог објављеног дела, романа „Губилиште“ (1962). Усавршавајући вештину речи, сада већ писац средње генерације, уважаван, познат и у оној пријатној позицији да му се штампа све што напише, Ковач је пристигао до таквог степена изложености јавности да се његови текстови врло помно ишчитавају, готово претражују, из најмање два разлога: да би се што праведније одмерила њихова вредност, али и да би се евентуално проценило

* Над најновијом збирком приповедака Мирка Ковача: „Небески заручници“ — БИГЗ, Београд, 1987.

колико је аутор на висини задатка. Добри писци увек морају бити на висини задатка; лоши ништа не морају.

И најновија Ковачева књига, збирка приповедака „Небески заручници“ предмет је већ описане радозналости. Критичари су се углавном изјаснили: да је пред нама несвакидашње дело. Београдски издавачко-графички завод доделио је Ковачу своју годишњу награду. Штампана, радио и телевизија врло су благонаклони према аутору. За њега раде многе околности... Једино се нешто премишљају читаоци, али ни то није необично. Старе чекалице навикле су на супер-гаранције и у томе погледу нико није изузетак, па ни Ковач. За његовим књигама јагмиће се свет у најскорије време, но свему треба да претходи неки јачи повод, можда извануметнички повод који личност доводи под највеће рефлекторе публициитета.

„Небески заручници“ штампани су 1987. године у тиражу од три хиљаде примерака. А што већ нису распродати, најмање је кривица до аутора. Овакве књиге тихо и са задршком освајају. Њихово је време будуће, дакле најбоље време.

„Све што сам прочитао јасно ми је као дан, а остало је замагљено.“ Ова реченица записана је негде у првом делу приповетке „Отац и његове речи или небески заручници“ којом се закључује збирка од девет краћих проза. Цитат (натукница може се тумачити на више начина, при чему се просто намеће мисао да је Мирко Ковач острашћени и лукави читач текстова: управо по мери архетипског интелектуалца кога Хорхе Луис Борхес ставља испред сваког писца. Закључио бих, да Борхес и не мари за поделу на писце и читаоце будући да је убеђен како се у сваком озбиљном читачу, сам по себи, садржи писац. А хоће ли се, једног дана, мајстор и остварити, мање је питање умећа, пре је питање личне сујете. Стари мудри човек из Буенос Аиреса, све и кад је био двосмислен (а кад па није био?) преферирао је прозаика-еридиту. Његова вештина није од такве праће да измишља слике већ да их *друкчије* размешта... Рекао бих без устезања да је нешто од те творачке филозофије прострујало новим делом Мирка Ковача дајући му ону пуноћу која се не може постићи искључиво чистим талентом. (Валда је „шифра“: урођени смисао, плус стечени занат, плус мудрост као последица читања?)

Веома импресионира колико Мирко Ковач добро познаје Борхесово дело. То познавање у његовом случају најзад постаје предност и освојена слобода исказа. Поигравање моделима неухватљивог Арентинца — без насиља и без поједностављивања — овом аутору омогућава сву неопходну самосталност од узора. Принцип је довољно универзалан, просто мами на истраживање, и томе изазову није одолео ни Мирко Ковач. Сасвим исправно закључивши да је дијалог са овим или оним прозним моделом једна од главних залога модерног списатељства, Ковач је у свој прозни поступак увео мноштво актуелних идеја. Он њима барата слободно; далеко је од било каквог подаништва. Уводи позајмиче, у службу њему потребних решења. Негде већ прочитане мисли, оживевши у друкчијем, новом контексту, бивају плодносне и збиља функционалне. Њихово порекло, будући да се не прикрива, оставља Ковачу потпуно одрешене руке за акценковање одређених стања, детаља, слика, догађања... Он гради својеврстан, рекао бих помало бакорни рам за повести нама одраније добро знаног и драгог писца.

Јунак сопствене прозе

По већ описаној схеми, уз Борхеса, према принципу исте слободе, у ову прозу сливају се синтагме и поједина решења барем још дваде-

сетак писаца. Нижу се више или мање познати топоними, одјекне 1948. година и информбиро, мешкољи се искуство Ковача-сценаристе, сам животопис аутора, његово окапање због једне књиге („Ране Луке Мештровића“, 1971). Ковач бива и јунак сопствене прозе: јунак кога клуде или хвале, воле. Он је у свести појединих ликова ове прозе значајан књижевник, он је сведок, љубавник, сабеседник, исповедник малтене. Он је разлог и повод за искреност, чак и праведан а суров пресудитељ. И управо тај лик Ковача-писца који је уведен у динамику приповедања, што можда делује као парадокс, овој прози осигурава кохерентност. Ковач прозни јунак повезује различите судбине чинећи их, због нечег, блиским и саучеснички испреплетаним.

Писац је употребио сопствени лик (што је и сам Борхес радо чинио, што су и други ствараоци обичавали!) а резултат је веома охрабрујући, местимично узбудљив и на главном правцу перфекције. С тим у вези, ако се не варам, вредело би, на трагу сасвим свежих искустава модерне прозе, проверити у којој мери успева Мирко Ковач да апсолвира тему о смислу писања, о књижевности као незаобилазном делу наших живота. Следећи задатак истраживача могао би се дефинисати из односа Ковач-Борхес.

Збирка приповедака „Небески заручници“ зачиње се својеврсним омажом мудрацу са ушћа Ла Плате. На трагу Борхесове приче „Садрут“, из „Књиге од песка“, наш писац ће започети истраживање мотива двојника. То је проза „Прозрачно тело“. Одатле се, затим, складно гранају приче о људској неприлагођености, о узнемирености, сумњи о рањивости и отимању смрти. Тај лук непрестано је затегнут. Вибрира. Ковач све једнако одмерава учинак болести на душу и тело. Усамљени човек је „под присмотром“: готово да се фотографишу нарочита стања његове психе. А будући да је општа слика мање-више невесела, призивају се нежност и топлина. („Верујте мало у доброту. Имајте срца!“ прилично неочекивано али сасвим мирно и искрено опоменуће Ковач).

Радикализујући идеју да се у литератури може све употребити — дабоме под одређеним условима — аутор „Небеских заручника“, након мотива књиге о књизи, лако и неосетно окренуће се и другим изазовима своје књижевне радионице. Начас ће нас, рецимо, запахнути мирис пикарског романа. Но, свесно избегавши овде дубичајен нагли завршетак приче, избегавајући такође поенту, Мирко Ковач ће — када се већ догодио тзв. расplet — с доста разлога још понешто „дописати“ у свој текст. Макар неколико прикладних опсервација, макар ефектна мисао /афоризам. (На пример: „Дивим се само нустињацама, и никоме више“. Или: „Цео сам век провео у прикупљању података о себи“) Већ на следећем кораку открићемо нову домишљатост овог аутора. У приватни третман смештају се Летбриц, Гурђијев, Успенски, Блејк, Е. Т. А. Хофман, М. Елијаде, Бербајев, Чеслав Милош, Гогољ и бар још толико писаца. Ковач, међутим, иде до краја намере. У следећој равни кроз ову прозу продефиловаће његови отац, мајка, стриц, многи познаници... Директно и без околишпења цитирају се књиге и писци који се воле. Успоастаљен је прави рођачки однос према сабраћу по перу. („Говорите као неки Борхесов јунак“, или „Окрутан попут Бабелевих дедача“). Лош писац би, након неколико сличних искустава, одустао од низања све нових досетки и рабљена туђих прозних модела. Ковач пак увиђа да је ватромет у пуном замаху и да га не треба неприродно прекидати. Стога смо сведоци све нових трикова искусног приповедача. Ковач ће искористити сазнање о сну као искривљеној стварности, обрадити мотиве ружина пулољка, руке-папка, судбине-замке, незнанца у црном огртачу демона... Покренута је доста замашна и разуђена апаратура. Много-струкошћу исказа, уз помоћ најчешће ефектних приповедачких трикова, са помно употребљеним сопственим и туђим речима, са подастирањем

правих и лажних докумената, брзо а неосетно закорачујемо у све димензије Ковачеве приче. Отварају нам се ближа и даља прошлост, општезнани и непознати догађаји, историјски датуми или детаљи које нико не зна до незлобиви и неуморни приповедач што се подухватио да узбуди нашу осећајност, нашу радозналост, нашу понекад дремљиву мисао.

Рука мајстора — приповедача

Пред засењеним очима читаоца оживљавају призори с разних страна. Насилно се прекида живот, или се пати и страда због жене, због суровости ветропирастих политика и држава. Огласи се, одједном, нешто од по злу чувене ере стаљинизма, или времена наше домаће обнове и послератне изградње. Промешкољи се Београд ових или јучерашњих дана: Радио Студио „Б“, кокта, сахрана Ранковића. У мноштрукој прошлости угледаћемо фратра који острашћено коље Србе: обноћ коље, преко дана „окајава“ своје грехе. У инвалидским колицима стиже болесни дечак праћен од оца-филмофила. Трен затим из задимљене сале, где се одржава књижевни сусрет, кроз прозор у своје спасење излеће залутала птица. Ходамо кроз земље Мађарску, СССР, кроз нашу Далмацију и Херцеговину. У панонској пусти је послератни конц-логор („*Ништа не није тамо где се проспе мозак*“) Долина Неретве, Панчево, Јасна Пољана, Требиње, Москва... Већ растројених мисли и живаца, један човек дописује туђе књиге: сваку у којој налази „*лукотине*“, при чему је изузетак „*Проклета авлија*“ која се не да преправљати(!)

Са свих страна кључа живот као такав. Усред свега покреће се рука мајстора-приповедача.

На почетку књиге „Небески заручник“, сасвим у маниру Борхеса, одиграо се растанак с младошћу. На последњим страницама збирке, у девелој приповеци, говори самотни и остарели писац. Он је на измаку девете деценије. Али старац није само писац Ковач. То је уједно и Ковачев отац, и Борхес — духовни отац писца књиге. Следи натукница да се води „*игра између усамљеника и ограничене околине*“. Те речи су увод у главну мисао: „*Све више сам веровао да никаквог живота и није ибло изван књига, или ако га је било није ме занимао*“. Негде ту опет се помаља двојник. Дише време, врве мрави, укаже се иловача. Призвана је смрт готово благо и заводљиво. У једној сасвим нарочитој атмосфери, пророчански вишесмислено одзвања изјава: *Цео сам век провео у прикупљању података о себи*“.

Мирко Ковач је написао доиста узбудљиву и значајну књигу. Из опширног описа њених особина, ако ништа друго, јасно се разабера поливалентност штива, при чему су главни квалитети: моћна једноставност језика, приповедачака вештина, рад маште и (што нарочито истичем) једна латинска лукавост која, попут амалгама, цизелира читацу књигу. Пред нама је дело зрелих година, настало као последица колико несумњиве даровитости толико (ако не и више) као последица поузданог образовања... А све то скупа, складно измешано, твори узбудљиву параболу о животу и смрти која је смештена у девет прозних целина.

Пре нешто више од године (мај 1987) пишући за један дневни лист о тада управо награђеним „Небеским заручницима“, рекао сам да су тих девет приповедака „најбоља књига значајног писца Мирка Ковача“. Данас, са предношћу коју оверава протеклих петнаестак месеци, изреченој оцени готово да не бих имао шта додати. У међувремену, нисам прочитао бољу домаћу збирку краћих проза, а пристигло их је неколико доиста изврских: од „Принца ватре“ Филипа Давида до „Хиљаду и друге ноћи“ Александра Тишме.

Једна од особина најновије Ковачеве књиге помало измиче дневној критици, или се бар писац ових редова не сећа да је ишта слично прочитао. Ради се, наиме, о релативно одрешитом настојању нашег аутора да „у игру“ уведе све што памти његово искуство. Залог, тако, постаје читав лични живот, одакле, као из каквог ковчежића, Ковач вади све што је сањао, читао, слушао, видео... све што му се догађало у било којем виду. Нимало случајно, уз нека већ побројана имена, можемо сачинити замашан Појмовник људи битних за Ковача: Кафка, Достојевски, Џојс, Толстој, Бабељ, Гриневски, Буњуел, И. Б. Сингер, Бернано, Св. Аугустин, Фуентес, Октавио Пас, Иво Андрић, Стернберг, Папини, Хрушчов, Бени Хил (!), Бергман, Стаљин, Рој Медведев, Исус Христ... Имали бисмо и легу колекцију књига, од Библије до Уликса и Биласових „Разговора са Стаљином“. Могли бисмо прелистати поједине нарочите часописе, новине, или се подсетити шта су хтели овај или онај политичар, државник, мудрац, војник. Ковач, најзад, има и врло бизарну али драгоцену дружинку познаника који такође дејствују у овој прози: младић-земљак-двојник, бескућник Флоријан, несубени ибеовац Фехо, жртва стаљинских чистки у Москви Валентин, група филмација („Пропало друштво“), мали болесник Фахро, стриц Саво, отац... Умешани су овде и полицајци, иследници, уметници, две-три лепе жене па и оне лепијке које је писац „долоо“ у Москву и другде. Прецизно је портретисан др Веселко Кулић, усташки крвник... Све у свему, Ковач је напрегнуо читаво своје интелектуално умеће, и у књигу сложио страховито много чињеница личне природе. Ја бих тај поступак, уз савим малену оградом, именовао као писање „тоталне прозе“. Не постоје подобни и неопходни садржаји. Све је добро — уколико функциониса у тексту. И (обрнуто) ништа не вреди, ако је изостала творитељска ситуација ако извесна чињеница не дејствује.

Ковач ни у чему (сем за неуспеће) не подваљује, нити подмеће. Ко зна, лако ће открити одакле су поједине синтагме, одакле преузети изрази, читаве реченице и пасуси. Овај аутор иде докле да подвлачи фразе до којих му је стало; курзивом исписује наслове туђих књига, наслове филмова, политичких и књижевних студија, брошура, топониме и т. сл. Нема се шта крити! Тајна и моћ уметнине нису у свим тим силним цитатима, већ у способности писца да, усред сирове грађе и „хаоса живота“, буде творитељ сопствене уметности. Управо по томе настојању, врло израженом у „Небеским заручницима“ наговештењем у појединим претходним делима и теоријски овлаш образложеном у „Европокој трулежи“, — учинило ми се да не претерујем када најновију књигу Мирка Ковача издвајам као његову — најбољу књигу. Но, ко зна, можда се и мени, због нечега, догодило „привићење власти судбине“ те сам угледао нешто чега и нема у збирци „Небески заручници“? Али, чак да је и тако, да је радила опсена, то би ипак и онајпре била заслуга Мирка Ковача. Завео ме је на криви пут. Не верујем, ипак, да је моја већ пословишна сумњичавост до те мере дремала, а моја (данаас то добро разумем) неискорењива наивност толико се неодмерено размахнула!

Свеједно. И по трећи пут, сад већ са свим опрезом, записујем: „Небески заручници“ су најбоља књига значајног писца Мирка Ковача. Господа-књижевни просудитељи који мисле дружчије, морали би своју зломисао и доказати.